

■ Fidan QASIMOVA
filologiya üzrə fəlsəfə
doktoru, dosent

Oğuz və kelt xalqlarının mifologiyası, folkloru mövzu, süjet, obrazlarının yaxınlığı ilə diqqət çəkməkdir. Əski xalqların folklor mətnlərindəki faktlar onlar arasında hələ qədim vaxtlardan hansı əlaqələrin olduğundan xəbər verir. Çünki "folklor istinadən hər hansı bir xalqın yalnız tarixi keçmişini deyil, onun psixologiyasını, adət-ənənəsini, həyata və dünyaya münasibətini öyrənmək də o qədər çətinlik törətmir" (Kamran Əliyev. (2019). Folklor kitabı. (Əsərləri 10 cildde, VI cild). Bakı, Elm və təhsil, s. 310). Bu məqsədlə sözügedən xalqların folkloru müxtəlif tərəflərdən araşdırıla

cinsinə bölünməsinə, nəticədə də onlar arasında nikahın mümkünlüyü inancına gətirib çıxarırdı. Hətta bəzi xalqlarda ölmüş insanların ruhunun ağacın içərisinə üfürüldüyünə inam var idi. Ona görə də belə xalqlar bu ağaclara hörmətlə yanaşır, onların kəsilməməsi, yandırılmaması üçün əllərindən gələni edirdilər. Bütün bunlar da sanki ruhun ağaca uyğunlaşdırıldığını, ağacın canını təşkil etdiyini və onunla birlikdə xəstələnib ölməli olduğunu ifadə edir. Ancaq başqa bir fikrə görə isə ağac bədən deyil, sadəcə ağac ruhunun sığınacağı yerdir. İstəyə görə də oranı tərk edə və ya geri qayıda bilər (ətraflı bax: Frgzer D.D. (1986). Zolotae vetvq: Исследование магии и религии. Москва: Политиздат, с. 112-117).

Ağac bir çox mifoloji mətnlərdə dünyanın mərkəzi rolunu oynayır və yerlə göyü birləşdirir. "Bu səbəblə də təbiət və cəmiyyətdə baş verən bütün önəmli proseslərin hamısı ağacla assosiasiya edilir. Bu mənada dağ, göl və ağac qarşılıqlı olaraq bir-birini tamamlayır" (Салаев А.М. (1992). Алтай в зеркале мифа. Новосибирск, Наука, с. 87). Ağacın kökünün yerin dərinliyinə, üst hissəsinin isə göylərə ucalması ilə əlaqədar olaraq qədim xalqlar ağacla bağlı çoxlu mif, əfsanə, rəvayətlər yaratmışlar.

ra etdiyi ayınlar müxtəlif ağaclarla bağlı olurdu. Bunlar arasında şam ağacı, ardıc, qayın ağacı və s. xüsusi yer tutur. "Xalq təsəvvürünə görə, müqəddəs ağac şamanın mistik səyahətinin əsas başlanğıcıdır. Qurban kəsmə zamanı mərasim kompozisiyasının mərkəzində müqəddəs ağacı ifadə edən sütun vardı, ona qurbanlıq heyvanı bağlayırdılar. Qurban düşmən ruhun yemək niyyətinə olduğu insanın yerinə təminat kimi məsləhət görüldü. Bəzən qurbanlıq heyvana insanın xəstəliyi keçirdi. Şaman ayını mətninin məzmunundan da görünür ki, müqəddəs ağac şamanın ruhların dünyasına çatdığı mistik səyahətinin ilk nöqtəsi idi" (E.P.Slepšov. Обряд дерева в шаманстве якутов, http://lib.herzen.spb.ru/media/magazines/contents/1/12(86)/sleptsov_12_86_101_106.pdf).

Kelt mədəniyyətində isə palıd ağacı druidlərlə bağlı olaraq xüsusilə müqəddəs ağac kimi qəbul edilmişdi. Durid də kelt mətnlərində şaman missiyasını yerinə yetirir. Belə bir fərziyyə deyilir: "druid" kəliməsinin özü, bəlkə, "dru" kökündən olub, "palıd ağacını" bildirir. Druidlər palıd ağacı olan yerləri bir məbəd və dini mərkəzə çevirmişdilər, palıd ağacı budaqlarını isə müxtəlif ayın mə-

hadisənin nəticəsini qabaqcadan görmək üçün çox mühüm magik mərasim idi" (Şirokova, N.S. (2005). Mifi kelgtskix narodov. Moskva: Astrelg, s. 124).

Alma ağacı da müqəddəs ağac idi. Bu ağac və onun meyvələri kelt mifologiyasında önəmli rol oynayır. "Tanrılar və ya yerli sakinlər tərəfindən hədiyyə edilmiş alma insana Axirət Dünyası ilə əlaqə qurmağa kömək edir" (Şirokova, N.S. (2005). Mifi kelgtskix narodov. Moskva: Astrelg, s. 125).

"Keltlər, tutqun qaranlıq, nəmli meşədə palıd və digər bitkilərin, böyüyən obyektlərin doğumu, böyüməsi, yaşlanması, hikməti, ölümü və yenidən doğumunun sirlərini daşdığı söyləyirdilər. Şaman türklər də göyə uzanan ardıcarda, doğumu, böyüməni; üzərinə uzanmış ac-susuz yatdıqları qara şaman gövdəsində də ölümü və yenidən doğumu anlamaya çalışırdılar. Keltlər və türklər, bitkilər və ağaclarda, bitməyən yaşamın doğum, ölüm və yenidən doğumun təkrarlanması görürdülər" (Keltler, http://www.nadirelibol.com.tr/text/keltler.html).

Ağac və bitkilərin bu kimi funksiyaları bədnəzərlə bağlı xalq inanclarına kimi gedib çıxmışdır. Xalq, baxışlarında mənfilik hiss etdiyi insanlardan uşağını, evini, ev heyvanlarını, malını, mülkünü və s. qorunmaq üçün bəzi vasitələrə əl atırdılar: üzərlik, dağdağan, musqa, dua, nal, daş və s. Nəzəri qaytarmaq üçün sehrilik xüsusiyyətlərinə malik olduğuna inandıqları bəzi ağac və biki növlərindən də istifadə edilmişdir. Ən çox ağacın toxum, meyvə, çəyirdəyindən istifadə edilərək qorunulurdu. Bu haqda araşdırma aparmış Borozna qeyd edir ki, "Orta Asiyada ağacların xüsusi növlərindən, həmçinin bəzi bitkilərin toxumlarından hazırlanan amuletlərdən istifadə edilərək gözədən qorunurdular. Bunlardan əsasən qadınlar və uşaqlar istifadə edərək, müxtəlif mənfə güclərdən qorunduqlarına inanırdı. Bunlara əsasən tut ağacı, iydə, yemişan, itburnu, nar və s. idi. İydə, püstə, nar, tutdan hazırlananlar həm də məhsuldarlıq ideyası ilə bağlı idi. İnanılırdı ki, bunlardan hazırlanmış bəzək əşyalarından istifadə edən qadınların çoxlu uşaqları olacaqdır. Araşdırma nəticəsində tədqiqatçı qeyd edir ki, Orta Asiya xalqlarında bitkilər aləminə fəvqəlbii xüsusiyyətlərin aid edilməsi onların amulet taxma adətlərində aydın şəkildə görünür. Bir tərəfdən o bədnəzərdən, qəddar ruhdan qoruyur, digər tərəfdən bol məhsuldarlıq gətirən bu və ya digər bitkinin xüsusiyyətlərini özünə köçürmək istəyindən irəli gəlir" (bax: Борозна Н.Г. (1975). Некоторые материалы об амулетах - украшениях населения Средней Азии (с. 281). // Домусульманские верования и обряды в Средней Азии. Москва: Наука, с. 285-288). Müasir türk xalqlarında bunun izləri hələ də qalmaqdadır. Məsələn, Azərbaycandan, Türkiyədən toplanan folklor materialları hələ də bədnəzərdən, pis ruhdan qorunmaq və ya uğur gətirmək üçün bir sıra ağac və bitki növlərindən istifadə edilir. Bunlar arasında ən yaygın olanlar üzərlik və dağdağandır. Onlardan hazırlanmış bəzək əşyalarını qoruması üçün xüsusi uşağın üzərinə taxırlar. Əlbəttə, bu bitkilərin tibbi baxımdan əhəmiyyəti böyükdür. Ancaq mifoloji nöqtəyi-nəzərdən də qoruyuculuq funksiyasını daşımaqda davam edir.

Araşdırmalar göstərir ki, keltlərdə də bir çox qədim xalqlar kimi bədnəzərdən, pis ruhlardan, şərddən qorunmaq, ailədə, sevgidə, döyüşdə və s. uğur qazanmaq üçün müxtəlif qoruyucu və amuletlərdən istifadə etmişlər. Həmin istifadə olunan amuletlər, qoruyucular hələ də mövcuddur və onun müəyyən təsire malik olduğuna indi də inanılır. Müxtəlif xalqlarda da kelt naxışları ilə döymələr, tatulardan istifadəyə üstünlük verilir. Bunlar arasında ağacdən və ya dəmir metallardan hazırlanan Dünya Ağacı, üçyarpaqlı yonca naxışlı, formalı bəzək əşyaları, amuletlər xüsusi rol oynayır. Keltlər bu ornamentlərin böyük mistik gücə malik olduğuna inanırdılar. Məsələn, kelt xalqının inancına görə hər bir fərd Dünya Ağacının bir parçasıdır. Onunla birlikdə, insan bütün ölümlər və yenidən doğuşlar boyunca həyat yolunda yenidən qarşılaşmaq məcburiyyətindədir. Həyat ağacını keltlər göyə uzanan əllər şəklində təsvir edirdilər və aşağıda köklər var idi. Xalq həmişə dünyəvi və paralel dünyada həyata inanırdı.

Davamı səhifə 15-də

Oğuzlar və Keltlər: Ağac kultu

bilər və ağac kultu bunun ən bariz nümunəsidir.

Ağac, ümumiyyətlə, dünya mifologiyasında, folklorunda önəmli yerə sahibdir. O, dünya mifologiyasında universal obrazdır. Eliade M. ağacı daş-ağac-din kompleksi, kosmosun obrazı, kosmik teofaniyə, heyat və məhsulluluq simvolu, dünyanın mərkəzi və kainatın dayacağı, insanlar arasında mistik əlaqələrin yaradıcısı, ilin "yenilənməsi" (məsələn, "May ağacı") kimi təqdim edir (Bax: Элиаде Мирча, Трактат по истории религий, https://www.klex.ru/s6y).

Öncə qeyd edək ki, müxtəlif tədqiqat əsərlərində ibtidai xalqların sitayiş etdikləri və müqəddəs saydıqları müxtəlif canlı və cansız varlıqlar kult adlandırılmışdır. Kult anlayışı altında fəvqəlbii qüvvələrə inamla bağlı keçirilən ayınlar, mərasimlər, rituallar nəzərdə tutulur.

Ağac kultunda hər bir kultda olduğu kimi müxtəlif mənşəli, bir sıra hadisələr ümumiləşdirilir. Dünya mifologiyasına, onunla bağlı bir sıra araşdırmalara baxdıqımızda ağacın hansı hadisələri ümumiləşdirdiyini görə bilərik. Öncə onu qeyd edək ki, ağac kultu ibtidai dinlərdən olan, animizm, totemizm, fetişizm, şamanizmi özündə əks etdirməyə qadirdir. Ancaq ağacdə əsasən müxtəlif xalqlarda animizmin təzahürünü görürük. Qədim xalqların düşüncəsinə görə bəzi ruhların məskəni olan ağacın kəsilməsi qadağandır, bəzən də onu əgər lazım gələrsə, müəyyən inanc qaydalar əsasında kəsirlər. Hətta meşədə ağacı kəsib ondan ev tikəndə də qəbul olunmuş müxtəlif qaydalara əməl etməyə çalışırdı. Qaydaların pozulmasının insanlar üçün ağır nəticələrə biləcəyinə inanırdılar. Bu da xalqın ağacın canı, ruhu olduğuna inamından irəli gəlirdi (bax: Д.Зеленин, Тотемы-деревья в Сказаниях и обрядах европейских народов Ошибки! Недопустимый объект гиперссылки.).

Qədim insanların nəzərində dünya tamamilə canlanmış kimi təsəvvür edilirdi. Mifoloji şüur üçün hamı, hər şey, bütün mövcudat canlıdır. Mifoloji sahə ruhun sahəsidir. Bu anlama əsasən yer kürəsi daimi dinamikada olan ruhlanmış canlı varlıqdır. Buna görə də mifoloji şüura malik insan ağac və bitkilərin də canı, ruhu olduğuna inanırdı. Qədim insan ruha malik olduğuna, onunla özü kimi, müvafiq şəkildə davrana biləcəyinə inanırdı. Hətta düşünülürdü ki, ruhlər bəzi ağac növlərində məskunlaşmışdılar. İnanca görə də ruhu, canı olan ağacların hissiyatı olurdu. Bitki və ağacların canlı varlıq kimi təsəvvür edilməsi nəticəsində təbii olaraq, ağacların kişi və qadın

Ağac kultunu incələdiyimiz zaman tipoloji baxımdan olduqca maraqlı nüanslara rast gəlirik. İstər oğuz, istərsə kelt xalqları folklorunda müxtəlif müqəddəs ağaclara təsadüf edilir. Bu ağacların da hər birinin funksiyası vardır. Məsələn, keltlərdə palıd ağacı, palıd ağacı meşəsi müqəddəs sayılırdı. "Keltlərin təsəvvürünə görə ağac ölümlər dünyası ilə yuxarı dünya və ya aşağı dünya - Axirət Dünyası arasında bağlantı rolunu oynayır. Ağacın kökü yerin dərinliklərinə gedir, ağacın tacı isə göyə yüksəlir. Ağac mifoloji Dünya Ağacının özəlliklərini daşıyır və bu xüsusda da məhsuldarlıq simvolu sayılırdı. Payızda yarpaqlı ağacın yarpaqlarının tökülməsi və yazda tumurcuqların yaranması kelt fəlsəfəsi ilə bağlı olaraq əbədi diriliş və yenilənmə hesab edilirdi" (Кельтская мифология: Энциклопедия. (2002). Москва: Эксмо, с. 505).

Dünya Ağacı əski türk mətnlərində, xüsusilə şamanizmle bağlı mətnlərdə çox rast gəlinməkdədir. O, türk xalqlarında "Həyat Ağacı", "Yaşam Ağacı" adı ilə də rast gəlinir. Məsələn, şamanlarla bağlı bir çox mətnlərdə şaman Dünya Ağacını nərdivan olaraq istifadə edir. "Çox vaxt şamanın yanında bir-iki köməkçisi olurdu. Bu köməkçilərdən biri şaman tərəfindən hazırlanmış olan nərdivana oxşar bir ağacı saxlayırdı. Bu ağacın üzərində doqquz pilləni ifadə edən kərtiklər var idi və hər kərtik də bir pillə sayılırdı. Şaman rəqs edərək bir pilləyə ayaq basmış kimi hərəkət edir, bununla da o, bir qat göyə çıxmış olur və s." (Yörükən Y.Z. (2005). Müslümanlıqdan evvel türk dinləri. Şamanizm. Ankara: Yol, s. 84). Ümumiyyətlə, bu ağac pilləkən vasitəsilə şaman yeraltı və yerüstü aləminə səyahət edə bilərdi. Bundan başqa şamanın barabanı üzərində də ağac təsviri görünür. Buradakı "Dünya Ağacı kökləri yeraltı aləmində, gövdəsi yer üzündə, budaqları və yarpaqları isə göyün ən üst təbəqələrində olan bir mehvr kimi düşünülürdü" (Çoruhlu Yaşar (2011). Türk mitolojisinin ana hatları. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, s. 86).

Eyni zamanda şamanın "qavalının çomağı müqəddəs ağaclardan - ardıc və ya qayından hazırlanırdı. Nadir hallarda qavalın olmadığı yerdə şaman sadəcə bir qaval çomağı ilə də mərasim icra edə bilər" (Yörükən Y.Z. (2005). Müslümanlıqdan evvel türk dinləri. Şamanizm. Ankara: Yol, s. 82).

Əski türk mətnlərində, ümumiyyətlə, ağac-şaman əlaqələrinə çox rast gəlmək olar. Çünki şaman, onun ruhları, ic-

rasimlərində istifadə edirdilər. Palıd ağacına onun xüsusi sağlamlığı və uzunömürlü olmasına görə hörmət göstərilirdi; bildirdiyimiz kimi bəziləri onda ölümlər dünyasını axirət dünyası ilə bağlayan Dünya Ağacının təəcəssümünü görürdülər. Palıd ağacları daima göylə əlaqə yaradır və arxeoloji qazıntılar zamanı tapılan bir çox kelt relyefləri və heykəllərinin palıd ağacından emal edildiği anlaşıldı. Kelt gəmiləri də daha çox palıd ağacından hazırlanırdı, bu sayədə onlar xüsusi olaraq uzunömürlülük əldə edirdilər. Keltlərin xristianlaşdırılması dövründə İrlandiyada da bir çox kilsə və monastırlar, ümumiyyətlə, palıd ağacı meşələri və ya ayrı-ayrı palıd ağacları yaxınlığında yüksəldilirdi" (Кельтская мифология: Энциклопедия. (2002). Москва: Эксмо, с. 510).

Kamil Hüseynoğlu tədqiqatında Moisey Kalankatuqlunun məlumatlarına əsaslanaraq palıd ağacı ilə bağlı qeyd edir ki, "Şimali Qafqazda məskunlaşmış hun tayfaları da bol yarpaqlı hündür palıd ağacını Tanrı-xan allahının adı ilə bağlayır, "bu ağaca at qurban kəsir, onun qanını ağacın yarpaqlarına çiləyir, kəlləsinə və dərisinə isə budaqlarından asırdılar. Bu palıd ağacı bütün başqa ağacların anası sayılırdı". Bu ağac vasitəsilə guya hunlar xəstəlikləri sağaldır, ondan istidkilərini alır, yağış yağdırır və ya leysanı kəsdirir, göy gurultusunu və ya ildırımı sakitləşdirirdilər" (Kamil Hüseynoğlu. (2010). Mifin mənşəyi, mahiyyəti və tipologiyası. Bakı, Elm və təhsil, s. 73).

Keltlərə görə yalnız ağaclar deyil, bitkilər də müqəddəs hesab edilirdi. Onlar kelt dünyasında mühüm rol oynamış bitki magiyasında istifadə olunurdular. "Arxaik mədəniyyətlərdə bəzi bitkilərin sehrli və müalicə gücü onların ilahi mənşəyi ilə izah edilirdi. Bu səbəblə şəfali otlar hər cür təhlükələrin qarşısını alan qurbanların və xüsusi mərasimlərin müşayiəti ilə yığılırdı" (Şirokova, N.S. (2005). Мифы кельтских народов. Москва: Астрель, с. 129-130).

Bunu da bildirək ki, keltlərdə müqəddəs hesab edilən ağac, sadəcə, palıd ağacı deyildi. Bəzi ağaclar vardı ki, onlar da əski inanclarla bağlı olaraq müqəddəs, sehrli güclərə sahib hesab edilirdi. Belə ağaclara örnək olaraq göyrüş, qaraçöhrə, fındıq ağacı, alma ağacı və s. göstərilə bilər. Məsələn, "əski keltlərin düşüncəsinə görə fındıq ağacının meyvələri insanı müdrikləşdirir. Bu səbəblə də püşk atmaq üçün fındıq ağacından tez-tez istifadə olunurdu. Bu peyğəmbərlik almaq və ya hər hansı bir

Bu simvol üç dünyanın birliyini nəzərdə tuturdu: cəhennəm, yer üzü və göydəki heyat (bax: Vidi i znaçenie kel'tskix uzorov, <https://ethnobo.ru/etno/keltskaya-simvolika.html>). İnanişə görə Dünya Ağacı amuleti hər hansı bir işinizi asanlaşdıracaq daha çox enerji tapmanıza kömək olur.

Kelt inanclarında başqa bir qoruyucu isə üçarpaqlı yoncadır. "Bu musqa sadəcə bədnəzərdən, pis sözlərdən və pis düşüncələrdən qorunmaqla qalmır, eyni zamanda ən güclü hami və uğur gətirəndir. Həyatda dörd yarpaqlı olan bir yonca tapanın şansının bol olacağına və daha yüksək güclər tərəfindən qorunacağına inanır" (Kel'tskie obereqi, <https://gadanie.life/talismany/keltskie-oberegi.html>). Dörd yarpaqlı yoncanın tapan şəxsə şans gətirəcəyi, qoruyucu funksiyasının olması inancı hazırda Türkiyədə də mövcuddur.

Ağac, bitki kultunun izlərinə hər iki xalqın bayramlarında da rast gəlinir. Əlbəttə, bayramların tədqiqi ayrıca bir araşdırma mövzudur. Ancaq hazırkı araşdırma ilə əlaqədar olaraq, Novruz və Belteyn bayramları vaxtı icra olunan bir məqamı qeyd etmək yerinə düşərdi.

*Ərin də, arvadın da, qorxusu ağac!
Başını tutub baxarsam, başsız ağacsan!
Dibini tutub baxarsam, dibsiz ağacsan!
Məni sənəndə asarlar, götürmə, ağac!
Götürsən, igidlilim sənə tutsun, ağac!
Gərək bizim əldə olaydın, ağac!
Qara hindi qullarına buyuraydım,*

Səni para-para doğrayaydılar, ağac!
(Kitabi-Dədə Qorqud. (1988). Bakı: Yazıçı. S. 146)

Burada aydın şəkildə ağac kultunun təcəssümünü görə bilərik. Dastan qəhrəmanının dilindən ağacla bağlı verilən hər bir cümlə bu kultun müəyyən tərəflərini əks etdirir. İslamdan əvvəlki və İslami inanclar özünü göstərir. Oğuznamə yaradıcılığı haqqında əhəmiyyətli araşdırmanın müəllifi olan Əfzələddin Əsgər yazır ki, "Oğuznamələrdə ənənədən gələn ünsürlərlə İslamdan gələn ünsürlər bir çox hallarda yanaşı işlənir və paralelizmin komponentləri bu iki ünsürdən təşkil olunur. Yaxud ənənədən gələn ünsürlər İslam örtüyünə bürünür" (Əfzələddin Əsgər. (2013). Oğuznamə yaradıcılığı. Bakı, Elm və təhsil, s. 62).

Mətndəki "Başını tutub baxarsam, başsız ağacsan! Dibini tutub baxarsam, dibsiz ağacsan!" ifadəsi sanki Həyat Ağacını xatırladır. Qeyd etdiyimiz kimi

lıqda içi koğuş bir ağac bitmişdi və həmin qadın öz uşağını bu ağac koğuşunda dünyaya gətirdi. Uşağı Oğuzun yanına gətirəndə bu əhvalatı danışdılar və Oğuz onu Qırpaç adlandırdı" (Rəşidəddin F. (1992). Oğuznamə. Bakı, Azərneşr, s. 18)

Göründüyü kimi burada da bir soyn başlanğıcı rolunu ağac oynayır.

Dastanın hər üç versiyasını araşdıran İslam Sadiq yazır ki, "Oğuz Kağan" dastanındakı hər üç halda ağac ata başlanğıcı təmsil edir (Sadiq İ. "Şumer və türk folklorunda əbədi həyat ideyası: şumerin "Həyat ağacı" və "Dədə Qorqud"un "Qaba ağacı", türk folklorunda ağac kultu". Dədə Qorqud. Elmi-ədəbi toplu. I Bakı, Nurlan, 2010, s. 3-18). Bu haqda F.Bayat isə qeyd edir ki, "Oğuzun mifik Kiatı tutmaq üçün maralı da, ayını da eyni ağaca bağlaması mifoloji inanlarla bağlıdır. Əski təsəvvürlərə görə yer tanrısının ruhu ağacda yaşayır. Bu baxımdan belə sakral mövqedə duran ağacın altındakı heyvanları yeyən Kiat Oğuz elinə qarşı durub. Türk mifologiyasında göy Tanrıdan qopub ayrılmış ağac bir sıra etnoqonik miflərdə ilk ana kimi xatırlanır. Türk mifoloji sistemində göl ortasında ağac yerin simvolu kimi çıxış edir. Göl (su) həm də artımla bağlı Tanrının

yır. Yaralı Buğac yerdə yatarkən Boz Atlı Xızır peyda olub, üç dəfə yarasını əli ilə tumarlayır və ona dağ çiçəyi ilə ana südünün məlhəm olacağını söyləyir. Beləliklə, Buğac sağalır və intiqamını alır (Kitabi-Dədə Qorqud. (1988). Bakı: Yazıçı, s. 137).

Tədqiqatlar göstərir ki, "druid, o biri dünyaya keçdi asan etmək üçün tüstüsünə ruh çiçəyi, ardıc və labelia qarışımı otları qoyar və hazırladığı bu tüstünün ətrafına çənber çəkərək döndərdi" (Keltler, <http://www.nadirelibol.com.tr/text/Keltler.html>). Burada druidlərin müqəddəs otlardan, bitkilərdən istifadə etdiyini açıq şəkildə görmək olar. Yuxarıda kelt epusundan verdiyimiz nümunədə də qəhrəmanın sağaldılmasında müalicəvi bitkilər, ovsunlardan istifadə edilir. Beləliklə də, hər iki epusda druid də, Xızır da övluya şəkildə təsvir edilir. Hər iki qəhrəman da övliyaların bitki qarışığı məlhəmi ilə sağalır. Övluya da çox vaxt insanlara kömək məqsədilə Tanrı tərəfindən göndərilir.

Eposdan verdiyimiz nümunədən də göründüyü kimi, keltlər üçün müqəddəs sayılan su bitki kultu ilə birlikdə də verilir. Su ilə yanaşı atəş də bitki kultuna bağlıdır. Bəzi kelt saqalarında atəşin məhz müqəddəs, sehrli gücləri olduğu hesab edilən bitkilərlə qarışdıqda daha güclü təsirə malik olduğunu gördük. Eyni zamanda müqəddəs odla, su ilə birləşən bitkilərin də daha təsirli olduğunu görə bilərik. Türk mədəniyyətində olduğu kimi, əski kelt mədəniyyətində də atəşə tapınma önəmli yer tutmuşdur. "Keltlər atəşdə günəşin və göy üzünün element və ünsürlərini görürdülər. Onlar "atəş"ə çox dəyər verdikləri üçün özlərinə "atəşin uşaqları" deyirdilər. Bir araşdırmada verilir ki, keltlər tek tanrının simgesi olaraq gördükləri günəşdən təsirlənərək özlərinə "ışıq uşaqları", "atəş uşaqları" deyirdilər. Günəşin qüvvət, saldıranlıq, genişləmə nəsib etdiyini, atəşdə də az da olsa bunların olduğunu, atəşi zənginləşdirən bitkilərin yaratdığı odun da bu səbəblə müqəddəs olduğunu söyləyirdilər. "Od" a müqəddəs gözle baxırdılar" (Keltler, <http://www.nadirelibol.com.tr/text/keltler.html>).

Keltlərdə bəzi ağacların müəyyən bir simvolu var. Məsələn, "palid gücü, alma ağacı isə ölümsüzlüyü simvollaşdırır. Ağacın bir önemi də üzərində tanrıların xəbərciləri olan quşların olmasıdır. Kökləri isə keçmişə, yeraltına doğru gedir. Buna görə də əfsanələrdə ölümlərin ruhları budaqlar arasında ya da ağacların gövdələrində olurlar" (Erhan Altunay, <http://www.hermetics.org/Druidler.html>). Əfsanələrdəki bu inanca epusda da rast gəlinir. Kelt epusunda "Kuxulinin xəstəliyi" saqasında belə ağaclarla təsadüf edilir. Saqada təsvir edilir ki, Samayın bayramı zamanı Kuxulin özünü çox da yaxşı hiss etmir. Onun gözüne xəyal gəlir. Bu xəyalının ardınca başqa bir aləmə gedir. Ora çatan kimi özünü yaxşı hiss etməyə başlayır. Oranın təsvirində budaqlarında quşların nəgme oxuduğu sehrli ağacların bəhs edilir (bax: İrlandskie saqi. (1933). Pervod, predislovie, vstupidel'naestat'je i kommentariia A. Smirnova. Moskva: Asademia, s. 190-191).

Nəticə etibarilə qeyd edə bilərik ki, tədqiqatdan da göründüyü kimi, bəzi kultlarla yanaşı ağac, bitki kultu da mifologiyadakı funksiyalarını folklor mətnlərində, əsasən də eposlarda davam etdirirdi. Kultlararası əlaqələr istər mifoloji mətnlərdən, istərsə də folklor mətnlərindən, xüsusilə də eposlardan görünür. Mifologiyada universal obraz olan ağac həm oğuz, həm də kelt mətnlərində demək olar ki, eyni funksiyaları yerinə yetirir. Hər iki xalqın mifoloji və folklor mətnlərində, xüsusilə də eposlarında ağac həyat, məhsulluluq simvolidir; ağac tanrının simvolidir, su rəmzi ilə əlaqəsi vardır; Həyat ağacı bir növ ölümsüzlük mənbəyini ifadə edir və o dünyanın mərkəzi və kainatın dayacağıdır; eposlarda diqqətli cəlb edən bir cəhət də ağaclar və insanlar arasındakı mistik əlaqələrdir. Yəni eposlarda ağac əcdad ruhlarının olduğu yerdə; müxtəlif ayinlərdə ağacın böyük rolu vardır, ağac baharın simvolu və ilin yenilənməsidir.

Oğuzlar və Keltlər: Ağac kultu

Belə ki, "keltlər Belteyn bayramını iki dünya arasında mühüm bir zaman olaraq ifadə edirdilər. İki od arasından keçmə adəti ilə yanaşı keltlərdə may kraliçası seçmək və may ağacının ətrafında rəqs etmək adəti də mövcud idi. Belə hesab edilirdi ki, bu vaxt qapılar axirət dünyasına taybatay açıq olur. Kim ki, tezdən, o başdan oyansa axirət dünyası sakinlərinin bütün bəxşişlərini əldə edəcəkdir. Belteyn bayramı güc əldə etmə, arzuların həyata keçmə anıdır" (Mg'tt'g'ös Dj. (2002). Kel'tskiy şaman / Per. s anql. Moskva: Sofie, ID "Qslios", s. 93-94).

Belteyn bayramı haqqında bu qeyd etdiklərimiz eynilə Novruz bayramında da mövcuddur. Bildiyimiz kimi Novruz bayramında da iki dünya arasındakı əlaqələrin daha rahat qurulduğuna inam mövcuddur. Bayramda itirdiyimiz yaxınlarımızın ruhlarının bizə kömək edəcəyinə inanırıq. Sanki güclənirik və arzularımız həyata keçir. Belteyn bayramında kraliçə seçilirsə, Novruzda xan bəzədilir (şah bəzəmə də deyilir).

Keltlərdə bəzədilmiş may ağacı "Günəşbanu" oyununa bənzəyir. Tarixin izlərini daşıyan bu oyun qədim vaxtlardan Naxçıvanda icra edilirdi. Bu zaman bir kartonu sarı rəngə boyayaraq ona qaş, göz çəkirdilər. İplərdən də saç düzəltdirdilər (bax: Şərur folklor örnəkləri I kitab. (2018). Tərtibçilər: Muxtar Kazımoğlu, Fidan Qasımov. Naxçıvan, Əcəmi, s. 139-140). Buna eynilə keltlərdə rast gəlinir. Günəş formasında olan ağac gül-çiçəklə bəzədilir, lentlər bağlanırdı (bax: Mg'tt'g'ös Dj. (2002). Kel'tskiy şaman / Per. s anql. Moskva: Sofie, ID "Qslios", s. 93).

Ağacın mühüm mifoloji funksiyaları eposlara da transformasiya edilmişdir. Oğuz eposlarından olan "Kitab-i Dədə Qorqud", "Oğuz Kağan", Keltlərin "Kuxulin" dastanında da ağacın qeyd edilən xüsusiyyətlərinə rast gəlirik. Məsələn, "Kitab-i Dədə Qorqud" dastanında Uruzun ağaca mesajı verilir:

*Sənə "Ağac"! "Ağac"! deyirəmsə, çəkinmə, ağac!
Məkkə ilə Mədinənin qapısı ağac!
Müseyi-Kəlimin əsası ağac!
Böyük-böyük suların körpüsü ağac!
Nəhəng-nəhəng dənizlərin gəmisini ağac!
Əlinin Döldülünün yəhəri ağac!
Əlinin qılıcının qınıyla dəstəyi ağac!
İmam Həsənə Hüseynin beşiyi ağac!*

Həyat Ağacının başı göylərə, kökü isə yerin dərinliklərinə gedib çıxır. Burada da sanki başı göylərə ucaldığına görə başı görünməyən, dibi də yeraltı dünyaya getdiyinə görə görünməyən ağac inancının təsvirini görə bilərik.

Dədə Qorqud kitabında "Basatın Təpəgözü öldürdüyü boy"da isə Basatın Təpəgözə Anamın adını soruşsan, - Qaba ağacdır, Atamın adını soruşsan, - Xaqan Aslandır (Kitabi-Dədə Qorqud. (1988). Bakı: Yazıçı, s. 200) deməsini O.Ş.Gökyay türklərin bir ağacdan törədikləri haqqındakı inancın qalıntıları kimi saymışdır (Gökyay, Orhan, Ş. (1973). Dedem Korkutun Kitabı. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müştəşarlığı, s. 294). Tədqiqatçı İslam Sadiqın da qeyd etdiyi kimi "Dədə Qorqudun bir çox nəşrlərində "qaba ağac" ana yox ata adı kimi verilmişdir" (Sadiq İ. "Şumer və türk folklorunda əbədi həyat ideyası: şumerin "Həyat ağacı" və "Dədə Qorqud"un "Qaba ağacı", türk folklorunda ağac kultu". Dədə Qorqud. Elmi-ədəbi toplu. I Bakı, Nurlan, 2010, s. 3-18). Məsələn, M.Erginin nəşrində belə verilir:

*Atam adın sorar olsan, kaba ağaç.
Anam adın dir-isən kağan aslan.*

Menüm adım sorar-isən Aruz oğlu Basatdur (Ergin M. (1964). Dede Korkut Kitabı. Ankara Universitesi Basımevi, s. 91).

Mifoloji təsəvvürlərə görə canlı olan ağac bəzən kişi, bəzən də qadın cinsinə aid ola bilər. Ona görə də hər iki variant ağac əcdadın varlığını sübutdur. Qədim türklərin ağac əcdad inanişi burada özünü aydın şəkildə göstərir.

Ağacın mifoloji statusuna, sakrallığına "Oğuz Kağan" dastanında da rast gəlinir. Belə ki, Oğuzun mifik obrazı ağaca bağlandıqı heyvanlarla ələ keçirməsi, ikinci arvadına göl ortasındakı ağacın oyuğunda rast gəlməsi və ondan Göy, Dağ, Dəniz adlı övladlarının olması ağacla bağlı mifoloji təsəvvürlərin davamıdır. Burada da ağac başlanğıcı rolundadır. Tanrı ilə əlaqəli şəkildə verilir. Eyni zamanda su ilə də əlaqəli təsvir edilmişdir.

Rəşidəddin tərəfindən tərtib edilən "Oğuznamə"də isə belə təsvir edilir: "Oğuz ordusunda bir boylu qadın vardı. Döyüşdə öldürülmüş bir əsgərin arvadı idi. Bu döyüşün baş verdiyi yerdə həmin qadının doğuş vaxtı gəlib çatdı. Yaxın-

adı kimi keçir" (Bayat, F. (1993). Oğuz epik ənənəsi və "Oğuz Kağan" dastanı. Bakı: Sabah, s. 145, 148).

Əlbəttə, belə fikir ayrılıqları təbiidir. Ancaq bəlli olan bir məsələ var ki, o da ağacın Tanrı ilə əlaqəsi və əcdad olduğu, başlanğıcı rolunu oynadığı inancındır.

"Kitabi-Dədə Qorqud" epusunda adı çəkilən qayın ağaclarına qədim türk, xüsusilə şamanizmlə bağlı mətnlərində çox rast gəlinir. Hətta tədqiqatlarda "iki qayın ağacının Umayla birlikdə göyden yerə endirildiyi" də verilir (İnan A. (1987). Makaleler ve incelemeler. Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 398).

Eposlardan da göründüyü kimi, ağac, bitki su ilə əlaqəli şəkildə verilir.

Kelt epusunda da nə qədər göl, bu-laq, çaydan bəhs edilərsə də istənilən halda şəfali su hər zaman bitkilərlə qarşılıqlı təsirdə olur. Sırf bitkilər ona sehrlilik özəlliyi verir. Kuxulinlə bağlı saqaların birində "ağır yaranmış Kuxulinin qayışısına kəndililər qalır. Onlar Kuxulini çaylara və Konaylla Muirtemne axınlarına aparırlar ki, yara və kəsiklərini yuyub sağaltsınlar. Çünki Tuata De Danann Kuxulini qoruyaraq, çaylara və Konaylla Muirtemne axınlarına ot tökdü" (Şirokova, N.S. (2005). Мифы кельтских народов. Москва: Астрель, с. 121).

Kelt epusunun başqa bir yerində yenə bitkilərlə bağlı, onların şəfaverici özəllikləri ilə bağlı epizodlara rast gəlirik. Bu hissədə də təsvir edilir ki, "döyüş zamanı bir-birlərinə qalib gələ bilməyən iki güclü qəhrəman Kuxulin və Ferdiad nəticədə döyüşü dayandırmaq qərarına gəlirlər. Onlar savaşı dayandırdılar, silahlarını atdılar. Bundan sonra bir-birlərinə yaxın gələrkə qucaqlaşdılar və üç dəfə öpüşdülər. Bu gecə onların atları bir ağıla yerləşdirildi, arabaçaları bir odun ətrafında birləşdilər. Təzə qamışdan qəhrəmanlara yastıqları da olan yatacaq yer düzəldilər. Ara həkimlər, təbiblər yaralarını sağaltmaq üçün yanlarına göndərildi. Onlar igidlərin yarası üstünə otlar, müalicəvi bitkilər qoydular, şəfaverici ovsunlar oxudular" (Ирландские саги. (1933). Перевод, предисловие, вступительная статья и комментарии А. Смирнова. Москва: Академия, с. 153).

"Kitabi-Dədə Qorqud" epusunda da "Dirse xan oğlu Xançır" boyunda görürük ki, Dirse Xanın qırx nökeri Buğac yalandan şərhləyərək, xanı ona qarşı qaldırırlar. O da oğlunu oxla vurub yarala-